

TIBB-I CEDİD YAZMALARI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

*Talat DİNAR**

ÖZET

Türkçenin bilim dili olarak kullanılmasında ve Türkçe bilim dilinin gelişmesinde Osmanlılar döneminde kaleme alınan ilmî eserlerin önemli bir yeri vardır. Osmanlılar döneminde, başlangıçta kaleme alınan ilmî eserlerin önemli bir kısmının Arapçadan Türkçeye çeviri niteliğinde olduğu bilinmektedir. Pek çok alanda yapılan bu çeviriler içerisinde tıbbi eserlerin hem içerik hem de dil malzemesi olarak ayrı bir önemi vardır. Bu çeviri geleneği zaman içerisinde Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Osmanlılarda geleneksel tıp anlayışının farklılaşması hekimbaşılık da yapmış olan Salih b. Nasrullah'ın Rönesans'ın ünlü hekimi Parecelsus'un Latince olarak kaleme aldığı bir eserini kendi deneyimlerini de ilave ederek Arapçaya tercümesi ile başlar. Salih b. Nasrullah'ın bu tercümesi o dönem hekimleri arasında bir hayli rağbet görmüş ve zaman içerisinde "Tıbb-ı Cedid" adıyla anılır olmuştur. Pek çok hekimimiz eserin Arapçadan Türkçeye aktarılması konusunda tercüme faaliyetlerinde bulunmuştur. Esere olan bu ilgi ve değişik kişiler tarafından yapılan tercümelerin de zaman içerisinde "Tıbb-ı Cedid" olarak anılması mütercimlerin ve eserlerin nüshalarının da karışmasını beraberinde getirmiştir. Bu gün pek çok kaynakta ve yazma eser kütüphanelerinde "Tıbb-ı Cedid" adı altında kayıtlı eserlerin bilgileri maalesef yanlış veya eksik yer almaktadır. Bu makalede Osmanlılardaki "Tıbb-ı Cedid" anlayışının yansımaları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulacak, kaynak eserlerdeki ve yazma eser kütüphanelerindeki nüshalarla ilgili yanlış bilgilerin doğruları ifade edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Tıbb-ı Cedid, Müderris Hasan Efendi, Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi.

SOME DETERMINATIONS ABOUT TIBB-I JADID MANUSCRIPTS

ABSTRACT

It is important scholarly works which written in the Ottoman period for the use of Turkish as the language of science and Turkish language of science in the development. Initially, an important part of scholarly works which written in the Ottoman period is known as the works translated from Arabic to Turkish. In the translations made in

* Öğr. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Ebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: talatdinar@my.net.com

many areas and medical works both content and language material has a particular importance. The tradition of translation will contribute to development of Turkish as the language of science over time.

Beginning of differences in Ottoman traditional medicine was start with Salih b. Nasrallah's-who was also head of physicians- translation of Renaissance's popular physician Paracelsus's work which was written in Latin and in this translation Salih b. Nasrallah also added his own experiences. This translation of Salih b. Nasrallah's is approved of physicians at the time and this translation is named "Tıbb-ı Jadid" over time. Many physicians tried to translate Salih b. Nasrallah's book from Arabic to Turkish. Both interest to this work and calling a lot of translation trials as "Tıbb-ı Jadid" cause to confusing translators and copies of this book. Today unfortunately there are mistakes and missing pieces in "Tıbb-ı Jadid" records in a lot of sources and manuscript libraries. In this article, effects of Ottoman's "Tıbb-ı Jadid" conception will be elaborated, and try to give true knowledge about wrong passages in sources and manuscript libraries.

Key Words: Turkish language, Tıbb-ı Jadid, Müderris Hasan Efendi, Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi.

Giriş

Osmanlılar dönemindeki tıp anlayışı için "İslam ve Selçuk tıbbının bir devamı olan Osmanlı tıbbı, Tanzimat'tan önce tam anlamıyla doğulu, İslamî ve klasik bir karakter taşır." (Şehsuvaroğlu, Erdemir Demirhan, Cantay Güreşsever 1984, 108) cümleleri Osmanlı tıbbının genel hatlarını çizer. Klasik ve Doğulu Osmanlı tıbbının Osmanlıdaki pek çok değişim gibi Tanzimat ile birlikte değişmeye başladığı kabul edilir. Ancak köklü değişimlerin olduğu Tanzimat sonrası dönemden önce de Osmanlı hekimleri arasında yeni anlayışlar oluşmaya başlamıştır. Yeniliğin başlangıcı ise 17. yüzyıl olarak kabul edilir. "On yedinci yüzyılda tıp bilimi diğer bilim dallarında da görüldüğü gibi ilk Batı etkisinin görüldüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde hekimler Batı'da yazılmış çeşitli eserlerle temas etmişler; onlardan etkilenmişler; onlardan kısmen alıntılar yapmışlar ya da kendi görüşlerini de katarak yazdıkları eserlerinde onlardan yararlanmışlardır" (Kâhya, D. Erdemir 2000, 173).

Osmanlı tıbbında, Batı ile temas konusunda ilk zikredilmesi gereken isimlerden birisi hiç şüphesiz Salih bin Nasrullah'tır. "Aslen Katolik dönmesi olan ve İbn Sellum-Sellum oğlu diye tanınan devrinin bu ünlü hekimi Şakayık Zeyline göre medrese okuduktan, yani şer'î ilimleri öğrendikten sonra Halep Darüşşifasında tıp öğrenimine başlamıştır" (Şehsuvaroğlu, Erdemir Demirhan, Cantay Güreşsever 1984, 95). "O, IV. Mehmet (1648-1687) zamanında İstanbul'a gelmiş ve saray hekimi olarak görev almıştır" (Kâhya, D. Erdemir 2000, 179). "Temmuz 1656 tarihinde Hamalzâde Mehmet Efendi'nin ölümü üzerine hekimbaşı atanmış ve yaklaşık on üç yıl süren hekimbaşılığı sırasında Mekke pâyesi, İstanbul pâyesi ve daha sonra Anadolu sadâreti ile taltif edilmiştir" (Bayat 1999, 69). Latince de bildiği kaynaklarda kayıtlı olan Salih bin Nasrullah'ın Batılı hekimlerin eserlerini Arapçaya tercüme etmesi ve Batılı hekimlerden faydalanarak yazdığı eserleri Osmanlı tıbbında yeniliğin başlangıcı yolunda ilk adımlar olacaktır. Salih bin Nasrullah'ın Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîr-i Bedenü'l-İnsan, (Elbir, 2000) Gâyetü'l-İtkân fî Tedbîr-i Bedenü'l-İnsan, Gâye fi't-Tıbb ve Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eserleri kendinden sonra gelen Osmanlı hekimlerine yol gösterici olacaktır. Özellikle onun Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eseri Osmanlı tıbbında yeni bir çığır açacaktır. Daha sonraları 'Tıbb-ı Cedîd' olarak anılacak olan bu eser aynı adla bir akımı doğuracak ve Tıbb-ı Cedid anlayışı Osmanlı hekimleri arasında yaygınlaşacaktır.

Turkish Studies

Bazı kaynaklarda Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eserle ilgili “Rönesans’ın ünlü başlarından hekim ve kimyacı Th. B. Paracelsus’un İatroşimiye ait eserini Latince aslından o devrin ilim dili olan Arapçaya çevirmiş ve Tıbb-ı Cedîd al-Kimyaî adını vermişti.” (Şehsuvaroğlu 1970, 296) bilgisine rastlanıyorsa da eserin Paracelsus’un eserinin doğrudan çevirisi olmadığı görüşü daha yaygındır. Bu konuda Osmanlı Türklerinde İlim adlı eserde, “Bu eserin çeviri olmadığını ilk defa 1913’te Richter tarafından ileri sürülmüş ve bu hususa daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda da işaret edilmiştir. K. S. Kolta tarafından yapılan incelemelerden anlaşılacağı üzere İbn Sallam kitabı Paracelsus’un eserinden çevirmemiş bilakis tıbbî kimyadan bahseden bu bölümün ondan ve diğer Avrupalı hekimlerin görüşlerinden yararlanarak ve buna kendi bilgi ve tecrübelerini de ekleyerek bizzat yazmıştır. Bu suretle yazar basit bir çeviri yapmamış Paracelsus’un teorilerini şerh etmiştir.” bilgisine yer verilmiştir (Adıvar 1991, 132). Salih bin Nasrullah’ın Paracelsus başta olmak üzere Avrupalı hekimlerin görüşlerini ve kendi tecrübelerini de kattığı, Arapça kaleme aldığı bu eseri zamanında Osmanlı hekimleri arasında kabul görmüş ve bu eseri Türkçeye kazandırmak için pek çok hekim tercüme faaliyetinde bulunmuştur. Esere olan bu ilgi ve değişik kişiler tarafından yapılan tercümelemlerin de zaman içerisinde “Tıbb-ı Cedîd” olarak anılması mütercimlerin ve eserlerin nüshalarının da karışmasını beraberinde getirmiştir.

Salih bin Nasrullah’ın Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eserinin Türkçeye tercümelemleri konusunda ilk dikkati çeken eser, saray hekimlerinden Hayatizâde Mustafa Feyzi’nin damadı Süleyman Efendi tarafından Tercüme-i Akabadin-i Cedid adıyla kaleme alınmıştır (Bayat 1999, 71; Kazancıgil 1999, 192; Şehsuvaroğlu, Erdemir Demirhan, Cantay Güreşsever 1984, 99). Ancak bu eserin tamamen Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya’nın çevirisi olmadığı “Salih b. Nasrullah’ın kitabını kullandım, ancak tamamını almadım; onun bazı kısımlarını çevirmek suretiyle kitabımı tamamladım” (Kâhya, D. Erdemir 2000, 200) cümleleriyle ifade edilmektedir. Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya’nın çevirisi üzerine bir diğer çalışma 18. yüzyıl hekimlerinden Ömer Şifaî’ye ait Minhacü’ş-Şifaî fi Tıbb-ı Kimyaî adlı eserdir. “Eserin aslı Hekimbaşı Salih bin Nasrullah’ın geçen yüzyılda Th. Paracelsus’tan yaptığı Arapça çeviridir” (Şehsuvaroğlu, Erdemir Demirhan, Cantay Güreşsever 1984, 115). Ancak esere eklemeler olduğu da “Bu eser Salih Nasrullah’ın Arapça Paracelsus çevirisinden alınıp bazı lüzumsuz ve yanlış bilgiler eklenerek meydana getirilmiştir.” (Adıvar 1991, 162) cümleleriyle ifade edilmektedir.

Salih bin Nasrullah’ın Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya’sını tercüme eden iki önemli hekim daha mevcuttur. Birisi, “Vezir İbrahim Paşa zamanında Tabîb-i Hassa Medresesinde baş müderris” (Bursalı Mehmet Tahir 1342, 213) olan Hasan Efendi, diğeri “İslam tıbbının son temsilcisi olarak kabul edilen” (Bayat 1999, 128) hekimbaşılık da yapmış olan Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi’dir.¹ Muhtemelen her iki hekimin de isminin Hasan olması, bunların yaptıkları Tıbb-ı Cedid tercümelemlerinin karıştırılmasına neden olmuştur. Bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Müderris Hasan Efendi ve Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi bilgileri birbirlerinin yerlerine kullanılmıştır.

Lale Devri saray hekimi olan Müderris Hasan Efendi hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler mevcuttur. “18. yüzyılın değerli hekimbaşlarından ve Davulcu lakabıyla tanınan Hekimbaşı Hasan Efendi (?- 1734) aslen Eskişehir’in Mihaliç Kazasının Ömer Bucağındandır” (Şehsuvaroğlu 1970, 297; Şehsuvaroğlu, Erdemir Demirhan, Cantay Güreşsever 1984, 113). “Sultan II. Ahmed döneminde hekimbaşılık, Fatih külliyesinde salon müderrisliği yapan Hasan Efendi, Ahmed-i Sâni lakabıyla da anılmıştır.” (Şevki 1991, 182) bilgilerine karşılık Ali Haydar Bayat, Davulcu lakabıyla

¹ Gevrekzâde ismi, muhtemelen harekesiz metinlerden okunması sebebiyle, kütüphane kayıtlarında genellikle Kürek-zâde şeklinde kayıtlıdır. Ancak doğrusu Gevrekzâde’dir. Bursalı Mehmet Tahir de muhtemelen bu karışıklığa mahal vermemek için (كه وره ك زاده - كورك زاده) ünlüleri göstererek yazar. (Bursalı Mehmet Tahir, 1342, 214.); ayrıca Ahmet Hakkı Turabi “Bazı yazmalarda kelimenin Gevrekzâde olarak harekelendiğini” ifade eder. (Turabi, 2005, 28.)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

tanınan Hasan Efendi'nin 18. yüzyıl saray hekimlerinden bir başka Hasan Efendi ile karıştırıldığını ve Tıbb-ı Cedid tercümesinin Davulcu Hasan Efendi'ye ait olmadığını ifade eder (Bayat 1999, 80). Müderris Hasan Efendi, kaleme aldığı Tıbb-ı Cedid tercümesine Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ² ismini vermiştir. "Tedbîrleri cümle tedbîrlerden eşref ve gâyetü'l-gâye alâ olub ve tedbîri merzâda tevfikey nice olduğundan ötürü bu tercemeye Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ ismiyle tesmiye itdim" (Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No. 3588, 3b-10-12). Eserin kaynağını ve tercüme etme sebebini ise şöyle açıklar: "Parasulse nâm hekim tıbb-ı cedîdde lisân-ı Latinde birkaç meseleyi müstemil bir iki asl istihrâc idüb yazmış anı dahı bazı kimesneler lisân-ı Latinden lisân-ı Arabîye terceme itmîşler lâkin sebtinde müsâmaha olunub nevan ihtilâf vâki olmağ la bir niçe mahallini bazı rumûz sebebi ile tıbb-ı şerîf erbâbınıñ mübtedîleri alâ-vukûa her birini fehm ve idrâk eylemeyüb müntefî ve fâyide-mend olmadıkları eelden ol muhtell ve mücmel olan mahallerini hall ve şerh ve tenbîh muhtâc olmuşdur" (Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No. 3588, 2b-5-12). Eserde doğrudan Salih bin Nasrullah ismi geçmez ancak eseri lisân-ı Latin'den lisân-ı Arabî'ye tercüme eden Salih bin Nasrullah'tır. Hasan Efendi eseri Arapçadan tercüme ettiğini ve açıklanmaya muhtaç olan yerleri de açıkladığını ifade eder. Tercümenin ismi ve kaynağı ile ilgili bu açıklamalara rağmen eser, bazı kayıtlarda ve kaynaklarda Müderris Hasan Efendi'den yıllar sonra yine Salih bin Nasrullah'ın Tıbb-ı Cedîd'ini tercüme edecek olan Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi'ye mal edilir.³ Gevrekzade de Salih bin Nasrullah'ın Tıbb-ı Cedîd'ini tercüme etmiştir ancak o, tercümesine "Mürşidü'l-Libâs Fî-Terceme-i İspâğ orya"⁴ ismini vermiştir. Yazar ismini zikretmeden önce bu kitabın daha önce pek çok kimse tarafından tercüme edildiğini ifade eder ve kendini "lakin bu fakîr-i pür-taksîr ki Gevrekzade dimekle meşhur Hafız Hasandır" (Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No: Ali Emîrî Efendî 249, 1b-11) şeklinde tanıtır. Müderris Hasan Efendi'nin tercümesini Gevrekzâde'nin tercümesinde ayırmakta kullanılabilecek bir başka somut veri de Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ adlı eserin nüshalarının sonunda yer alan tarih bilgisidir. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, no : 3588'de kayıtlı nüshanın sonunda ferağ kaydı hicri 1111, (miladi 1699-1700) yılının, Ramazan ayının perşembe gününe işaret eder (Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No. 3588, 95b-5). Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no : 4960'da kayıtlı nüshada da hicri 1150, (miladi 1737-1738) tarihi mevcuttur (Süleymaniye Kütüphanesi No : 4960, 125a-5). Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi'nin doğum tarihi kendi verdiği bilgilerden 1727 olarak tahmin edilmektedir (Turabi 2005, 27; Bayat 1999, 126). Dolayısıyla Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ adlı eserin Gevrekzâde'ye ait olması tarih olarak da mümkün görülmektedir.

Müderris Hasan Efendi'nin çevirisinin karıştırıldığı bir başka eser Gayet al-Müterakkî fî Tedbîri-Kül al-Maraz ismiyle zikredilen bir eserdir ki Şehsuvaroğlu eserin Biritish Museum Kütüphanesi'nde Or. 5815/1 numarasıyla kayıtlı olduğunu ifade eder (Şehsuvaroğlu 1970, 297). 1974 yılında Biritish Library'e aynı arşiv numarası ile aktarılmış olan bu yazmanın kopyasını bizzat görüp incelmemize rağmen eserin hiçbir yerinde Şehsuvaroğlu'nun verdiği Gayet al-Müterakkî fî Tedbîri-Kül al-Maraz ismine rastlayamadık. Başında 5 varaklık kimyasal alet

² Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ ismi müellif nüshası olarak düşündüğümüz Fatih (Süleymaniye Ktb.) No. 3588'de geçen isimdir. Ancak zaman içerisinde eserin ismi bazı nüshalarda Gâyetü'l-Münâ fî-Tedbîri'l-Merzâ'ya dönmüştür (bk. Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî, No: 21/6225, 2b-7).

³ bk. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesinde 2915/1 numara ile kayıtlı olan nüsha için Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî (öl. 1216/1801), **Gâyetul-Menni fî Tedbiril-Marza**; aynı eser Fatih (Süleymaniye Ktb) No. 3588'de, Gevrekzâde'nin farklı bir eseri ile karıştırılarak Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî (öl. 1216/1801), **ed-Durretul-Mensûriye fî Tercemetil-Mansûriye** şeklinde kayıtlıdır. Ahmet Hakkı Turabi, Gevrekzâde Hafız Hasan Efendî ve Musiki Risalesi adlı çalışmasında Gâyetü'l-müntehâ fî-tedbîri'l-merzâ terceme-i Parâklisûs şeklinde verdiği eseri Gevrekzâde'nin eserleri içerisinde değerlendirir. (Turabi, 2005, 48.); İslam Ansiklopedisi'nde de Gâyetü'l-müntehâ fî tedbîri'l-merdâ ismiyle verilen eser Gevrekzâde Hafız Hasan Efendî'nin olarak değerlendirilir. (Uslu, 1997, 317.)

⁴ Gevrekzâde Hafız Hasan'ın bu eseri de kayıtlara yanlışlıkla Gevrekzâde'nin bir başka çevirisi olan ed-Durretu'l-Mensûriye fî Tercemetil-Mansûriye olarak geçirilmiştir (Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No : Cerrahpaşa 1/161, 2b-11; Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî No : Ali Emîrî Efendî 249, 2a-21).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

resimleri ve açıklamaları bulunan nüshanın 3a varağının yedinci satırında çok net bir şekilde “bu tercüme-yi Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ ismiyle tesmiye itdim” yazmaktadır (British Library No: Or. 5815/1, 3a-7). Dolayısıyla British Library’de Or. 5815/1 numaralı kayıtlı eser Müderris Hasan Efendi’nin farklı bir eseri değil Gâyetü’l-Müntehâ Fi-Tedbîri’l-Merzâ adlı eserinin bir nüshasıdır.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan yanlış kayıtları da şu şekilde listeleyebiliriz;

Sonuç

Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, No.: 3588’de kayıtlı nüsha: Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendi, ed-Durretul-Mensûriye fi Tercemetil-Mansûriye adıyla kayıtlıdır. Bu yanlış kaydın doğrusu Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Tahir Ağa Bölümü, No.: 395’te kayıtlı nüsha: Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendi, ed-Durretul-Mensûriye fi Tercemetil-Mansûriye adıyla kayıtlıdır. Bu yanlış kaydın doğrusu Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No.: 21/6225’te kayıtlı nüsha: Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendi, ed-Durretul-Mensûriye fi Tercemetil-Mansûriye adıyla kayıtlıdır. Bu yanlış kaydın doğrusu Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bölümü, No.: 2751’de kayıtlı nüsha: Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Bölümü, No.: 2752’de kayıtlı nüsha: Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No.: 4960’ta kayıtlı nüsha: Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Ankara Millî Kütüphane, No.: 8522/2’de yazar ismi verilmeden Terceme-i Perâsüle Tıbb-ı Cedîd-i Kîmâvî olarak verilmiştir. Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Ankara Millî Kütüphane, No.: 112’de yazar ismi verilmeden Terceme-i Tıbb-ı Cedîd olarak verilmiştir. Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No.: 2915/1’de kayıtlı nüsha : Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendi, Gâyetul-Menni fi Tedbiril-Marza adıyla kayıtlıdır. Bu yanlış kaydın doğrusu Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi, No.: 5337’de yazar ismi verilmeden el-Cevherül-ferîd fil-Tıbbil-cedîd olarak verilmiştir. Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Münâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi No.: BY00008174/1’de kayıtlı nüsha: Hasan Çelebi, Gayetül mürteha Ar tedbirri’l-marazi adıyla kayıtlıdır. Bu yanlış kaydın doğrusu Müderris Hasan Efendi, Gâyetü’l-Müntehâ fi-Tedbîri’l-Merzâ olmalıdır.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde verilen hatalı kayıtların düzeltilmesi bundan sonra bu alanda çalışma yapacaklar için ufak da olsa bir katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- ADIVAR Adnan (1991). **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BAYAT Ali Haydar (1999). **Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir (1342). **Osmanlı Müellifleri**, C. III., İstanbul : Matbaa-i Amire.
- ELBİR Zekiye Gül (2000). **Gayetü'l-Beyân fî Tedbîri Bedeni'l-İnsan (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- KAHYA Esin, D. ERDEMİR Ayşegül (2000). **Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KAZANCIGİL Aykut (1999). **Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji**, İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları.
- Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî, **Gâyetul-Menni fî Tedbiril-Marza**, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 2915/1.
- Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî, **ed-Durrul-Mensûr fî Terceme-i Tıbb-ı Cedîd-i Kimyâvi li Peraklesûsul-Hakîm**, İstanbul Üniversitesi, Tıp Tarihi Enstitüsü, No: Cerrahpaşa 1/161.
- Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî, **ed-Durretul-Mensûriye fî Tercemetil-Mansûriye**, Fatih (Süleymaniye Ktb.) No: 3588.
- Kürek-zâde Hâfız Hasan Efendî, **ed-Durretul-Mensûriye fî Tercemetil-Mansûriye**, Millet Kütüphanesi, No: Ali Emîrî Efendi 249.
- ŞEHSUVAROĞLU Bedi N. (1970). **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ŞEHSUVAROĞLU Bedi N., ERDEMİR DEMİRHAN Ayşegül, CANTAY GÜREŞSEVER Gönül (1984). **Türk Tıp Tarihi**, Bursa.
- ŞEVKİ Osman (1991). **Beşbuçuk Asırlık Türk Tabâbeti Tarihi**, Sadeleştiren İlter Uzel, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TURABİ Ahmet Hakkı (2005). **Gevrekzâde Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi**, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- USLU Recep (1997). Hasan Efendi Gevrekzâde, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XVI., İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 317.
- , -, British Library, Türkçe Yazmalar Bölümü, Or. 5815/1.
- , -, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No: 4960,